

Literatuur

„Het verzonkene” van Jeroen Brouwers.

Wie zich de laatste jaren enigszins op de hoogte heeft gehouden van wat er door en over Jeroen Brouwers geschreven werd, zal het zijn opgevallen dat dit schrijverschap in ieder geval een steeds duidelijker „plaatsbepaling” met zich brengt, zowel van de zijde van de auteur als van zijn besprekers.

Steeds meer leek het alsof Brouwers zich tegen personen en/of groepjes richtte - Weverbergh, Vlamingen/Luijters, Noordnederlandse verloedering - maar telkens opnieuw kwam naar voren dat hij zich niet alleen tegen maar ook vóór iets inzette, en dat laatste vooral heeft ervoor gezorgd dat er geen twijfel meer hoeft te bestaan over de belangrijke plaats van Brouwers in 1980.

Als we alle polemieken vergeten die zich vóór die tijd hebben voorgedaan; als we alles van Jeroen Brouwers vergeten van wat hij vóór die tijd schreef; als we van Jeroen Brouwers alleen maar het boek *Het verzonkene* voor ons nemen dat (ook) als nieuwjaarsgeschenk 1980 aangeboden werd; kortom, als we alles hebben laten bezinken of verzinken van voordien, dan is er geen enkele reden om nog langer te meieren of te mekkeren, want *Het verzonkene* bezit op zichzelf al voldoende vuur om ons jaren aan te warmen.

„...vuur nu.” Zo begint het eerste „hoofdstuk” dat ook nog de titel *Het vuur. De chaos* heeft, precies zoals het laatste „hoofdstuk”, maar daaraan gaat het woordje *Boekstaving* vooraf. Het vuur, de chaos, is geboekstaafd aan het einde - te boek gesteld, in drukletters vastgelegd - en tóch komt er nog geen einde aan het vuur. Lees maar: „*Kom, ik maak een vuur...*” (blz. 139). Ik begon met het over de „plaatsbepaling” van Jeroen Brouwers te hebben en ineens zitten we er middenin. *Het verzonkene* laat vanaf het begin

alle mogelijke „mist” optrekken, de „mist” waarin zoveel lezers en critici hebben rondgedoold, de „mist” waaraan Jeroen Brouwers zélf ook telkens weer ten prooi valt, ook in dit boek. Heel het boek gaat daarover en over niets anders:

„...vuur nu. In de dichte grijsheid wordt opeens iets zichtbaar, een tafereel.” En wát wordt er zichtbaar in die dichte grijsheid, die „mist”? Juist: *er doemt vuur op, er is een vuurgloed*. Voor de „mist” komt het „vuur” in de plaats. Het hellevuur of het (zuiverende) vagevuur? In ieder geval mag de „ik” (nog) niet naar binnen:

„Vóór de gloed staat het silhouet van een gestalte, die zijn beide armen opheft en ermee begint te zwaaien, langzaam, bezwerend: *ik moet stoppen*.” En vanaf dat moment zet de tragiek van dit boek zich pas werkelijk in beweging: de „ik” is gedoemd het „vuur” vanuit de verte, vanuit de droom, de „mist”, te blijven aanschouwen, vanuit *Poelau kapok*. („*Poelau kapok* is kapokeiland. Dat wat achter dichtgeknepen ogen ligt, dromenland”).

Als Jeroen Brouwers - alleen al op de eerste bladzijden van het boek - het „verzonkene” naar boven gaat halen, dan is hij met niets anders dan met zijn eigen „plaatsbepaling” bezig, en ook nu weer zullen de besprekers er niet omheen kunnen: Jeroen Brouwers dwingt tot een plaatsbepaling, een duidelijke stellingname in de chaotische wereld die hij zichzelf en zijn lezer presenteert, en waar hijzelf op een geraffineerde manier orde in aanbrengt.

Er zijn in grote lijnen twee plaatsbepalingen van de lezer/criticus mogelijk; beide zijn plaatsbepalingen van Jeroen Brouwers zelf, neergelegd in zijn *Aantekeningen* aan het einde van het boek, op blz. 145.

- *Het verzonkene* is mijn reactie op (onder andere, maar wel in hoofdzaak) het artikel *Panopti-*

kum, Het subjektivisties proza van de jaren zeventig door Anthony Mertens, gepubliceerd in *Raster*, nr. 9, 1979. Ik wenste op dit artikel te reageren als romanschrijver en als polemist, in welke mijn beide hoedanigheden Anthony Mertens mij kritiseert.

Het verzonkene bevat citaten uit recente werken van schrijvers van „ander proza”, schrijvers die zich in het blad *Raster* hebben verenigd, en namens wie Anthony Mertens blijkbaar het strijdveld heeft betreden”. (Volgen de namen van Lidy van Marissing, Sybren Polet, Daniël Robberechts, Jacq Firmin Vogelelaar plus enkele titels).

Met deze gegevens kan de lezer/criticus wat doen; minstens een eigen standpunt bepalen, t.a.v. het gelijk van Jeroen Brouwers in zijn polemische reactie (a) en de waarde van Jeroen Brouwers, in dit geval, als romanschrijver (b). Twee „visies”, ik zei het al, die Jeroen Brouwers zelf op een presenteerblaadje aanbiedt en die dan ook tot de meest voordehandiggende reacties van lezers/critici geleid hebben:

- a. 1. Positief t.a.v. het polemische;
- a. 2. Negatief t.a.v. het polemische;
- b. 1. Positief t.a.v. de roman;
- b. 2. Negatief t.a.v. de roman;
- c. 1, 2, 3 enz. Mengsels van a. 1 t/m b. 2.

Als we alle reacties nog eens goed doorlezen, komen we tot de conclusie dat *Het verzonkene* niets is dan wat Jeroen Brouwers erover zegt in het hierboven aangehaalde citaat. De lezer/criticus licht dat daarna nog even toe aan de hand van enkele „voorbeelden” en sluit „de zaak” vervolgens af door al of niet een eigen mening te geven. Zijn plaats ligt daarmee vast. Sela sela sela.

Maar, lieve lezers, dáár heeft Jeroen Brouwers zijn boek toch niet voor geschreven? Het is toch vanaf het begin al duidel-

lijk dat het „vuur” waar Jeroen Brouwers mee „speelt” het hellevuur of het vagevuur is, in ieder geval een zuiverend vuur, en dat vuur heeft weinig of niets met Anthony Mertens en consorten te maken; die behoren voor Jeroen Brouwers hoogstens tot „de mist”. Nee, nee, als we orde in de chaos willen zien, moeten we de volgende aantekening op blz. 145 serieus nemen, dan komen we veel dicht bij het wezen van dit boek; die aantekening verwijst naar Een lied op blz. 67, middenin het boek, een dodenlied:

„Zoek mij terwijl ik er ben. Leer [mij kennen, omdat ik er ben. Ik ben er immers. En toch [is zeker dat ik er niet ben”

In Een lied ligt „de sleutel” tot Het verzonkene. Een lied doet de romanschrijver en polemist Jeroen Brouwers verdwijnen en brengt een nieuwe Jeroen Brouwers naar voren, die er - natuurlijk - altijd al was, maar die in „de mist” onzichtbaar bleef. Jeroen Brouwers kan zich nog zo duidelijk als romanschrijver en/of als polemist afficheren en zijn lezers/besprekers ertoe verleiden zich te laten mystificeren door „de mist” die hij rond zijn schrijverschap optrekt, dat neemt

niet weg dat hij alle gelegenheid biedt om door die mist heen te kijken. Uit Een lied, nee uit het hele boek, blijkt dat. Jeroen Brouwers wil zanger zijn, de zanger van een oud en een nieuw lied, een psalmzanger, in de zuivere zin des woords.

Het woordje Sela waar het boek mee eindigt en dat herhaaldelijk tussendoor gebruikt wordt, is daar ook een bewijs voor. Sela (Hebreeuws) wordt in de Psalmen van David gebruikt als muziekteken een soort rustpunt ter aanduiding van een wijziging in de maat of de stem. En hoe meer we in Het verzonkene lezen, hoe meer wijzigingen in maat en stem we ontdekken, maar ook steeds meer eenheid. Sela. Zuiverheid. Sela. Vuur. Sela.

Een lied begint al bij de eerste woorden van het boek: „...vuur nu”. Dat blijkt pas zo'n 20 blz. later, wanneer we lezen: „...vuur nu. Een nieuw lied op bekende wijs”. Alles verwijst naar alles in dit „mistige” boek en steeds helderder stijgt er een psalm op. Voor de stoker: ook die (herhaalde) aanduiding heeft iets met de psalmen van David te maken wiens „ziel dorstte naar de wateren” etc. Het wemelt van de parallellen zodra men de sleutel van Een lied heeft ontdekt: er valt een nieuw licht op Het verzonkene. Zoals David dorstte naar de wateren dorst Jeroen naar het vuur, nadat hij - al in zijn vroegste jeugd - het water heeft zien weglopen. Hij ziet op de tweede bladzijde van het boek de tuinjongen, de kebon, „onderduiken in het gouden water van ons zwembad, om ons zwembad te laten leeglopen”. Dat leeglopende zwembad keert terug. Alles keert terug. Om daarna weer te vervagen. „In gas- en stofwolken.” De mist van een auto. Auto = zelf.

Een auto-psalm, zo zou je Het verzonkene (ook) kunnen noemen. Want die auto, dat zelf, waarin de ik opgesloten zit, rijdend door de mist, met vóór zich de vuurgloed van de stoker (de

dood), geeft de begin- en de eindtoon van Een lied aan: Voor de stoker. Een dodenlied, mij te lezen gegeven in het diepst van mijn slaap...

Een vurige psalm van doodsangst is dit boek. Het raakt aan het wezen van het leven, het geeft een beeld van de chaos en het gebruikt de chaos om tot een zuivering ervan te komen: zingend wordt de chaos te lijf gegaan. Nog één voorbeeld: Op de eerste blz. staat Ben ik bang? Ik ben niet bang. Ik ben „altijd flink”. En even voordat het „lied” ten einde gekomen is, d.w.z. even vóór het einde van het boek, lijkt de chaos alleen maar groter wanneer we dan lezen: ik ben bang... Enfin, lees zélf maar:

ik denk, ik geef mijn gedachten weer, ik ben bang, ik loop, ik word gefilmd, ik kan klok kijken, ik heb het benauwd, ik schrijf, ik boekstaaf, ik word geboekstaafd, ik ben alleen, men begrijpt niet wat ik bedoel,

ik sta op honderden foto's, mijn stem ligt op geluidsbanden vast, soms zie ik mezelf in de schijnvorm van een lichtgestalte op de televisie, ik schrijf ik schrijf ik schrijf, ik ben gevangen, men begrijpt niet wat ik bedoel, ik ben bana... (enz.).

Jeroen Brouwers in zijn „auto”, bang, alleen, onbegrepen: mijn taal wordt onbegrijpelijk gevonden, mijn boeken zijn te kunstig, ik wijs, ik waarschuw, ik zing een lied...

Kom, kom, Jeroen, niet ál te somber:

ik zit aan het stuur, ik rijd door de mist, ik zit aan het stuur, ik raas over de weg, ik zit aan het stuur, ik heb geen uitzicht...

Maar je biedt toch uitzicht? En je zingt toch nog steeds?

Een nieuw lied. Voor de stoker. Een hartverwarmend lied, waarbij elke polemiek en/of roman in de mist verdwijnt.

Aldert Walrecht.